

Валентина Йосипівна Крамар,
науковий співробітник відділу
проектування розвитку обдарованості
Інституту обдарованої дитини НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.1:17.022.1

ІДЕЯ ПРОСВІТЛЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЕТНОПЕДАГОГІЦІ ЯК СИСТЕМА ЦІННІСНИХ ЗНАНЬ ПРО УКРАЇНУ

В статті вносяться на розгляд проблеми виховання патріота, громадянина України, здатного к відродженню своєї історії, відновленню древніх традицій народу. Автор вважає, що саме на основі ідеї просвітлення в українській етнопедagogіці народжується достоїнство громадянина світу, яке забезпечить людству доброземельність і щире співробітництво.

Ключеві слова: просвітлення, етнопедagogіка, освіта, просвітительська діяльність, духовність, українська культура, традиції.

The paper submitted to the problems of education patriot, a citizen of Ukraine, able to revive its history, the restoration of the ancient traditions of the people. The author believes that it is based on the idea of enlightenment in Ukrainian ethnopedagogics born dignity of a citizen of the world, which provide humanity with goodwill and sincere cooperation.

Key words: enlightenment, pedagogy, education, outreach, spirituality, Ukrainian culture and traditions.

Серед головних питань навчання і виховання дітей у період розбудови незалежної демократичної України, провідне місце відводиться питанню виховання патріота, громадянина України, здатного до відродження її історії, а також відновлення давніх традицій народу. У ньому наша сила та духовна зброя. Виховання, як відомо, починається зі засвоєння дітьми духовних надбань культури рідного народу, його національного духу. Тому ідея просвітлення в українській етнопедagogіці, як система цінностей знань про Україну, є актуальною.

Освіта, позбавлена підґрунтя етнічної культури, є «освітньою системою невігластва», що зосереджується на зовнішніх характеристиках навчальних досягнень та заперечує духовні етнічні знання. Така система «освітнього невігластва» не має конструктивного впливу на життя суспільства, однак вона може сприяти процесу матеріальної заціпеності суспільної свідомості [1].

Система освіти є головним компонентом духовно-життя людини, нації, суспільства, що забезпечує не просто реальний процес розповсюдження знань, а готує молодь і населення до життєдіяльності. Сьогодні існує нагальна потреба оновлювати, підвищувати для більшості людей якість знань, щоб бути готовими розв'язувати важливі соціальні, культурні, економічні суспільні завдання та задовольняти власні потреби.

Ретроспективний історико-педагогічний аналіз засвідчує, що принцип народності, впровадження у зміст освіти етнокультурних національних цінностей характеризували якісні зміни в освітній системі України ще у другій половині 1980-х років. Тоді розпочався активний процес національного виховання. З'явилися концепції розвитку національної освіти (Гніденська, Львівська, Тернопільська, Буковинська, загальноукраїнська), що мали національну, демократичну гуманістичну спрямованість, слугували створенню Державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття», введенню у навчальні плани курсів «Народознавство» та «Українознавство».

За перші роки незалежності, під час підготовки Державної національної програми «Освіта. Україна XXI століття», серед основних способів реформування освіти, стратегічними завданнями було визначено: відтворення і трансляція культури та духовності вітчизняних та світових зразків; подолання девальвації загальнолюдських гуманістичних цінностей та національного нігілізму, відірваності освіти від національних джерел [6]. Головною метою таких нововведень було формування культури рідного народу національної самосвідомості, людської гідності через духовні та матеріальні досягнення.

Німецький педагог-реформатор Г. Кершенштайнер називає українців «великим народом, який проживає на благословенній землі» [3].

Українська педагогічна думка завжди формувалася у синтезі з надбаннями етнічної культури, а педагоги були просвітителами. Вони пробуджували екзистенціональну (надособистісну) здібність в учнів. На засадах етнокультурного синтезу відібрано змістове наповнення української етнопедагогіки та етнопсихології.

У більш звичній для нас значущості просвітлення є суміжним з поняттям «духовність». У культурологічному словнику духовність визначається як: «... індивідуальна здатність до світо- і самопізнання, орієнтованість особистості діяти “для інших”, пошук нею моральних абсолютів» [22]. Соціологічний словник дає таке визначення поняття «духовності» – це переважання у людині духовно-моральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними [22]. Сучасна філософська наука визначає духовність, як «категорію людського буття, що виражає його здатність до творення культури та самотворення. Прояснення природи людського буття через категорії “дух” та “духовність” означає, що людина може не лише пізнавати та відображати навколишній світ, а й творити його. Духовність постає інтегральною категорією, що виражає теоретико-пізнавальну, художньо-творчу та морально-аксіологічну активність людини» [22].

Ідея просвітлення або духовності пов'язана з українською етнопедагогікою. Етнос (від грец. *ethnos* – народ, плем'я) – це народ, стала, історично визначена сукупність людей, які мають спільні риси, особливості культури та психічного складу, свідомо розуміють власну єдність. Етнопедагогіка – це система цілей, завдань, принципів, методів, форм організації процесу становлення молодого члена суспільства та підготовки його до життя у структурі національно-етнічних поглядів, норм та звичаїв окремого народу, етносу [14].

Ідея просвітлення недостатньо розглядається у сучасних філософських, мистецтвознавчих, психолого-педагогічних дослідженнях. Разом із тим, у філософському контексті просвітлення розглядається як суть самого життя, мета будь-якого зростання, розвитку, еволюції. «Просвітлення, – як пише Алан Вотс, – містить суть того, що відбувається безпосередньо тут і зараз у всьому космосі. Воно містить рівні буття та світи – від більш щільних, матеріальних до піднесених, ефірних, але, разом з тим, воно за межами цього. Просвітлення – це особливий стан усвідомлення, що осяює творіння, роблячи його ясным та зрозумілим, доступним для внутрішнього погляду. І те, що бачить внутрішній погляд, виявляється наступним: Я – це Всесвіт, Я присутній скрізь» [22].

В онтопсихології (зокрема, психосоматиці) А. Менегетті з'ясовує, що поняття «просвітлення» має відношення до «семантичного поля» – це сукупна інформація, що йде від цілісного організму та містить інформаційні послання інстанцій психосоматичної структури людини, це базова інформація, що передує почуттям та свідомості. Ця інформація може передаватися від одного суб'єкта до іншого в семантичному полі. Відомий спосіб аналізу семантичного

поля людини (пацієнта) за допомогою інтерпретації сновидінь [11]. Грунтуючись на психоаналітичній техніці тлумачення сновидінь, онтопсихологія виробила власний метод інтерпретації снів, базуючись на тому, що символіка сну – це не символіка несвідомих уявлень та переконань людини, а символіка його підсвідомих інстанцій [12; 13; 14].

У психологічній науці духовність визначається як «специфічна якість людської психіки, що характеризується системою потреб особистості, її самореалізація на основі вищих соціальних цінностей» [19].

У педагогіці термін «духовність» визначається як індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: 1) ідеальної потреби пізнання; 2) соціальної – жити, діяти «для інших». З категорією духовності порівнюється потреба пізнання світу, себе, сенсу та призначення власного життя. Людина духовна в тій мірі, в якій вона замислюється над цими питаннями та прагне отримати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є важливим завданням виховання» [22].

Психолого-педагогічні дослідження з формування етнічної культури особистості на методологічних засадах просвітлення в науці здійснюються недостатньо. Лише окремі науковці-педагоги інколи звертаються до ідеї просвітлення: «духовно обдаровані особистості збагнули, що поза зовнішньою оболонкою фізичної людини є сокровенне “Я”, внутрішня істота (єство), відкрити та пізнати яку є найвищим покликанням особистості. Тому для обдарованих з'явилася лаконічна настанова духовних учителів – “пізнай себе”» [19].

У творчій спадщині П. Чубинського увага приділена міфологічному сприйманню українським етносом біосферних форм та явищ, що має бути педагогічно інтерпретованим та впровадженим у практику освітніх навчальних закладів для формування етнічної культури майбутніх учителів. З огляду на світовий досвід міфологічної творчості, що зумовлюється естетичною обдарованістю, привабливішою для нас є міфологія Вед, на якій базується українська міфологія. У цій міфології простежується середовищний (інвайронментальний) підхід до розуміння та реалізації ідеї просвітлення.

Сучасні дослідники творчості звертають увагу на те, що «через посередництво символів та символічних систем можна ефективно пов'язувати життєдіяльність суспільства, що базується на психології інтелективів, з інтересами культури» [4]. Враховуючи цю думку, ми сформулювали важливе теоретичне положення: *конструктивна взаємодія майбутніх учителів з етнокультурним середовищем пробуджує суміжні здібності естетичного профілю їхньої обдарованості (внутрішньо особистісну або інтраперсональну, міжособистісну або інтерперсональну, надособистісну або екзистенціональну), сприяє інтуїтивному сприйманню вербальних архетипів ноосфери (сфера взаємодії суспільства та природи, у межах якої*

розумна людська діяльність стає визначальним фактором розвитку). Така сфера позначається іншими термінами: «антропосфера», «біосфера», «біотехносфера».

Зарубіжні та вітчизняні вчені останнім часом частіше використовують поняття «духовна обдарованість», що є синонімічним до понять Г. Гарднера «екзистенціональна здібність», «екзистенціональний інтелект» або, іншими словами, «релігійна обдарованість» чи «міфологічна обдарованість», «пасіонарна обдарованість» (за Л. Гумільовим), «ноосферна обдарованість» (за В. Вернадським). Зазначені поняття характеризуються нами як здатність до взаємодії зі всесвітнім інформаційним полем, Світовим Розумом, колективним, підсвідомим.

Так, В. Тименко зазначає: «в Індії та Україні пізнання власного єства (Атмана) було духовною потребою, вищим устремлінням моголів, сіверян, полян та інших індійських племен. Окремі обдаровані особистості таких племен розкрили таємниці сили Природи, що не стосувалися фізичного світу, але давали окультурну владу над цим матеріальним світом» [19].

Розуміння Вед В. Тименко пов'язує з дизайн-освітою – системою інтелектуальних змістів (вербальних, сенсорних, структурних), спрямованих у майбутнє та зумовлених етнічним середовищем з його особливим формотворенням і декоруванням. Хто спроможний оволодіти методом художнього проектування майбутнього (*ігровим дизайном*), той пробуджує особистісну антиципацію, індивідуальне семантичне поле, а тому стає здатен використовувати витончені методи споглядання та аскези, досягає повноцінного розвитку етнічної самосвідомості [19].

Для представників етнопсихології (гештальттерапевтів) етнічна самосвідомість – це фізичне, емоційне та розумове усвідомлення на трьох рівнях напруги поля «організм-етносередовище»: 1) усвідомлення власного «етнічного Я», усвідомлення особистісно ціннісного етнокультурного доквілля; 2) усвідомлення того, що знаходиться між власним «етнічним Я», 3) особистісно-ціннісним етнічним доквіллям (зона казкових уявлень, фантазій). Метафоричність казки у ролі засобу активного соціально-психологічного навчання досліджував В. Солодухов під науковим керівництвом академіка, доктора психологічних наук, професора Т. Яценко [18].

З огляду на етнографічну спадщину П. Чубинського виокремлюємо один із трьох рівнів напруги поля «організм-етносередовище» – це «засоби вираження колективного підсвідомого» (міфи та легенди) – уявлення про психічні закономірності внутрішнього світу. Завдяки такому виокремленню стає можливим наукове уточнення засобами етнопсихології сутності поняття «просвітлення». Просвітлення пасіонарної етноособи відбувається в особистісно-ціннісному етнокультурному середовищі (у «ландшафті» – за Л. Гумільовим) за умови фізичного, емоційного та розумового усвідомлення на трьох рівнях напруги поля «організм-етносередовище».

За результатами аналізу теоретичних джерел з етнопсихології, онтопсихології нами запропоновано для використання у науковому обігу поняття «етнічне здоров'я» – ціннісний психічний конструкт етноособи, що відображає реінтеграцію особистісного «Я» на основі нового досвіду, а також готовність до сприймання такого досвіду. Це здатність до екзистенціональної самоідентифікації етнічно повноцінної особи: я є тим, хто я є, і в певний момент не відрізняюся від того, хто я є насправді. Етнічне здоров'я – це духовне здоров'я, що є суміжним із емоційним та соціальним типами здоров'я особистості.

Сьогодні в Україні розгорнувся рух за впровадження етнопедagogіки, навчання українознавству, заснування кафедр українознавства, відкриття лабораторій з етнопедagogіки, створення програм з етнопедagogіки, популяризації етнопедagogіки у пресі, через українознавчі часописи «Берегиня», «Народознавство», «Жива вода», «Заграва». Ідеї народної педагогіки відображені й у документах (Закон України «Про освіту», Концепція національного виховання, навчальні програми).

Етнопедagogіка в українському суспільстві має давню історію та базується на системі духовних цінностей, напрацьованих упродовж тисячоліть. Вони пов'язані з релігією народу та втіленні в етнокультурних звичаях і традиціях. М. Стельмахович зазначав, що: «під засобами етнічного виховання розуміємо вид діяльності, явище чи предмет, що можуть впливати на особистість у певному напрямі» [17]. Учений виділяв природні та надприродні засоби етновиховання. До *природних* він зараховував рідну мову, фольклор, природу, домашній побут, традиції, звичаї, обряди, ритуали, свята, символи, атрибути, реліквії тощо, а до *надприродних* – релігію.

Питання використання засобів етнопедagogіки у сучасних середніх навчальних закладах висвітлено у дослідженнях вітчизняних учених: Н. Лисенко, Л. Масол, Р. Скульського, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської та інших. Багатофакторність впливу етнодидактики на зміст сучасної освіти займає особливе місце у стандартах освіти. Вчені розробляють нові психолого-педагогічні моделі формування особистості на засадах синтезу загальнолюдських та етнокультурних цінностей. Звернення до досвіду етнічного виховання є важливим напрямом педагогічної науки на сучасному етапі. «...Київ з початку формування українського етносу був не лише найбільшим адміністративним, але духовним та культурним його центром» [17].

Формою української народної педагогіки є *козацька педагогіка*, що має на меті виховання нової генерації українців. Вона знайшла професійно-етнопедagogічне осмислення та застосовувалась в діяльності мандрівних дяків, українському шкільництві. У виховний процес було внесено багато нового – ідея просвітлення, християнська мораль, нові ідеали, культура. «За князя Володимира почалася нова доба в усіх галузях життя: політиці, релігії, культурі, економіці» [17]. Помітний вплив на навчання і виховання

молоді мало християнське віровчення, що несло ідею просвітлення.

Повною збіркою народних звичаїв та обрядів можна вважати «Труди етнографічно-статистичної експедиції в західно-руський край» П. Чубинського. Так, третій том його «Трудів...» містить звичаї, обряди, що відповідають певним порам року і дням. Також автор включив у цю працю повір'я, пов'язані з ними. «Ми включили пісні, що співаються один раз в певну пору року і становлять особливий розділ народної поезії... Ці пісні, більше за інші містять залишки глибокої первісної старовини, хоч і зі змінами, що накопичилися продовж наступних століть. Ми звертаємо на них увагу вчених етнографів та археологів, як на важливий документ для розуміння життя та поезії наших предків» [23].

Узагальнена праця щодо етнокультурного виховання дітей – це «Труди етнографічно-статистичної експедиції у західно-руський край» (Т. 4), автором яких є П. Чубинський. У цій праці зібрано інформацію про життя та побут дітей. Праця містить такі розділи: «Родини і хрестини», «Колискові пісні», «Народні засоби, якими лікують дітей», «Дитячі ігри і пісні» («Ладки, ладки», «Сорока, ворона», «Ласочка, де ти була?», «Печу, печу хлібчик» та ін.), «Ігри в м'яч» («Свиня», «Каша», «Високий дуб», тощо), «Ігри для дівчаток» («Кукли», «Мість», «Ластівка», «Манівка»), «Ігри для "обоих полов"» («Квач», «Сірий кінь», «Крук» тощо).

Павло Чубинський у четвертому томі «Труди етнографічно-статистичної експедиції в західно-руський край», про який ми згадували вище, описує обряди не лише родин та хрестин, ігри та колискові пісні, а й весілля та похорони. Автор зберіг для майбутніх поколінь традиції від народження людини до її смерті.

Серед засобів етновиховного впливу (окрім проаналізованих нами засобів народного календаря), які народ вважав дієвими, була рідна мова. Вивчаючи рідну мову з малого віку діти «... поступово стають носіями національного змісту, духу: засобами рідної мови у них позитивно формується національна психологія, характер, світогляд, свідомість, самосвідомість та інші компоненти духовності народу» [17].

Значне місце у формуванні особистості посідає фольклор. «У фольклорі – першовитоки оригінального світосприймання, самобутнього тлумачення явищ природи та людського життя. У думках, піснях, прислів'ях та приказках, скоромовках, лічилках та інших фольклорних перлах за допомогою високопоетичної та глибоко ліричної форми відображено культурно-історичний, просвітлений, мистецький шлях українського народу» [17]. Етнопедагогіка постає синтезом досягнень народу впродовж його існування від зародження і до сьогодення.

Головними цінностями, що формували у молодих поколінь наші прадіди, були цінності: загальнолюдські (добро, правда, краса, користь, совість, любов, гідність, чесність тощо); національно-патріотичні (пошана до рідної землі, бажання її захищати, історична

пам'ять, відданість князю (керівнику держави), сміливість, жертівність); родинні (пошана до старших членів сім'ї, батька, матері, подружжя вірність, любов до дітей, пам'ять про предків, збереження родових могил, вірність вірі попередників), тобто, ті цінності, що містять ідею просвітлення.

Вірші П. Чубинського «Ще не вмерла Україна і слава, і воля», «Наречемся України вірними синами!» стали продовженням розвитку ідеї просвітлення української етноособи в етнокультурному середовищі України. «Душу й тіло ми положим за нашу свободу і покажем, що ми браття козацького роду» – це слова, що перегукуються з козацьким літописом Богдана Хмельницького: «Виявлено нову ретроспективу у розвитку української етнічної культури – із германсько-слов'янських племен Північної Німеччини, зокрема, острова Рюген. Заселені безлюдні землі у VI ст. плем'ям "україни" (нім. *Vucrani*, *Wocranin*) на порубіжжі північно-європейського суходолу та Балтійського моря назвали "Україна" (нім. *Vocranin*, *Ucrania*, *Ukera*, *Ucra*)» (дослідник Е. Ніпперт) [20].

Рис. 1. Карта Західної Європи 919–1125 років, де зазначено плем'я Укрів (англ. *Ukrains*)

Вони перетворили первісно незайману землю на культурний регіон. Украненланд (нім. *Ukranenland*) – археологічне село-музей, музей під небом у місті Торгелов у північно-східній Німеччині (Передня Померанія), федеральна земля Бранденбургу. Назва походить від давнього слов'янського племені укрів. Селилися укри на незаселених місцях тоді, коли в цих місцях не було германських племен.

Слов'янтворенню у Європі 1 тис. н. е. передував процес, назва якого має особливу духовну та світоглядну значущість. Цей процес у наших предків називався *просвітленням*. Просвітлення – це свідоме, духовне, тонкопольове вдосконалення власного тонкого тіла через: світорозуміння; віру у силу Творця; знання Прави. Просвітлення – це духовно-світоглядне вчення про гармонізацію єства (фізичних та психічних сил людини), спосіб формування нових якостей душі, гармонізації стосунків людини з оточуючим світом.

Рис. 2. Музей укрів у Німеччині

Просвітлення – це шлях до збереження душі після смерті фізичного тіла, повноти її структури (що залежить від ірійного рівня). Воно обов'язкове для слов'янотворення.

Слов'янином ставав той, хто проходив просвітлення і надалі виконував закон Прави, вів життя у Праві, славив Праву, не допускав до власної душі руйнівного впливу сил антисвіту, вселення його істот [3]. Не міг стати слов'янином той, хто не був просвітлений, хто не мав духовного рівня достатнього для Світлого Ірію, не визнавав закону Прави. За «Велесовою книгою», приблизно 20 тисяч років тому, духовні очільники наших предків пройшли процес просвітлення (Північний Тибет, Загір'я-Семиріччя). Відтоді зусиллями посвячених там рахманів та волхвів, просвітлення стало засобом боротьби з паразитичним антисвітом, духовною дорогою народів у майбутнє, основою процесу слов'янотворення.

У «Велесовій книзі» святих та шанованих рахманів та волхвів-укрів, предки величають не інакше як Отсями, Отцями, а також Старотцями, Старощами, Старцями (Старець – давня аббревіатура найвищого духовного змісту).

Боротьба брахманів та волхвів з головним ворогом людства, паразитуючим антисвітом, тривала не один десяток тисяч років. Ця боротьба, з об'єктивних причин, у наукових працях минулого не досліджена. Отже, українська національна ідея просвітництва, що зумовлена українською ментальністю і має тривалий емпіричний досвід впровадження у минулих століттях, досі залишається недослідженою психолого-педагогічною проблемою. Ознайомитись з короткою історією просвітництва, духовним подвижництвом предків можна у праці «Велич Дулібії Рось. Суренж», авторами якої є В. Дем'янова та О. Андреева.

У ній сказано, що під час переселення слов'ян на Захід, система просвітлення, яку несли предки, стимулювала духовне зростання народів різних регіонів, сприяла духовному розвитку, а також захищала від впливів антисвіту. Кращі з Просвітлених ставали слов'янами та вливались у слов'янські громади.

Автори зазначають: «Не всі люди здатні зчитувати та розуміти таку інформацію. Краще це виходить у тих небагатьох, хто має розвинене так зване “третє око” і, хто його тренує. На тренінг і розвиток “третього ока” суттєво впливає духовна спрямованість людини, що має бути глибоко позитивною» [24].

Етнокультура українців сприяла розвитку, що відображено у сучасному фільмі «Поводир», а також у телевізійному інтерв'ю з буддиським монахом-японцем Дзюнсеєм Терасавою, який охарактеризував етнічну культуру українців так: «Людські якості та культура українців можуть змінити країну і майбутнє світу». Просвітленість української душі виявляється у таких її здатностях: самозреченість, душевність, готовність поділитись останнім, самопожертва.

Важливо, щоб етнокультура українська та полабських слов'ян Північної Німеччини стали змістовим наповненням сучасної української етнопедагогіки. Українська етнопедагогіка має стати засобом створення української національної школи та відтворення народних традицій.

З часом кількість дослідників, популяризаторів української етнопедагогіки розширюється (О. Вронська, Н. Гамаль, С. Горбенко, О. Губко, М. Когут, В. Каюков, Д. Потребенник, Ю. Руденко, М. Самсонюк, М. Стельмахович, М. Хмелюк). Значної популярності набули праці В. Скуратівського «Берегиня», «Покуть», «Посвіт», «Погостини», «Святвечір», «Місяцелік».

Український вчений В. Вернадський (1863–1945), на основі філософії народної педагогіки про єдність людини з природним середовищем, на початку ХХ ст. обґрунтував концепцію ноосфери. Ноосфера (від грец. *neos* – розум, *sfera* – куля) – це оболонка земної кулі, де відбувається взаємодія природи та людського суспільства. Ноосфера формується в умовах складних взаємовідносин та взаємозв'язків природи та суспільства, значного розширення впливу діяльності людини на навколишнє середовище. Людина – це суб'єкт суспільно-історичного процесу, розвитку матеріальної та духовної культури на Землі. Вона є біосоціальною

істотою, яка пов'язана з іншими біологічними формами життя, але такою, що зуміла виділитися з них завдяки здатності займатися продуктивною діяльністю, володіти мовою та свідомістю.

Життєва філософія людей, які населяють земну кулю, повинна ґрунтуватись на розумінні єдності людського буття та різноманіття біологічного життя природи, як єдиного цілого. В. Вернадський окреслив істотні характеристики процесів, що відбуваються в ноосферній цивілізації. *По-перше*, це формування особливості ноосферної свідомості, яке має ґрунтуватися на тому, що на планеті Земля наявна єдність та незаперечна цінність усього живого; необхідність постійної підтримки гуманістичного морально-психологічного клімату в суспільстві, що стримував би людей від різних соціально-економічних і природних конфліктів. *По-друге*, це твердження про єдність людей на Землі, їхню рівність незалежно від расової, національної, релігійної, соціальної належності. *По-третє*, мешканці Землі мають установлювати між собою взаємозв'язки у різних сферах діяльності (економічній, політичній, інформаційній), забезпечувати рівноправний обмін матеріальними та духовними цінностями. *По-четверте*, це забезпечення здорового екологічного довкілля, створення оптимальних умов для матеріального та духовного добробуту. *По-п'яте*, це забезпечення демократичних засад у соціальному розвитку спільнот, які проживають на планеті.

Просвітлення – це повернення до власного духовного єства, архетипічних енергій і образів, колективного несвідомого. Для отримання доступу до вселенських знань, Світового Ума потрібно кожному працювати над власною духовною сутністю, здатністю бути часткою цього Світового Ума, налагодити канал злиття з його польовими структурами. «Темна енергія Всесвіту» є його енергетичним інформаційним полем, з яким можна взаємодіяти за допомогою біолокації («позачуттєвого сприймання», здатності людини входити в ментальний контакт з будь-якою сутністю). Така натуралістична здібність людини сьогодні науково не обґрунтована, але має місце в етнічній культурі багатьох народів.

Так, енергетичним полем Просвітлення в етнічній культурі є Буддійська Ступа (від санскриту «пучок волосся», «вузол», «куча каміння») – це архітектурна споруда, що символізує природу ума. Її форма символічна: основа у вигляді прямокутного паралелепіпеда – земля, баня (купол) над паралелепіпедом – вода, конус над куполом – вогонь, зонд – повітря, два круги – свідомість. Особистісний розвиток поки не розглядається як такий, що залежить від природного рельєфу місця народження, ландшафтного дизайну, незважаючи на те, що такі дослідження мали місце в історії розвитку української педагогічної думки. Так, Г. Сковорода, вважаючи, що виховання має враховувати природу дитини. Він закликав учителів, батьків вивчати природні особливості дітей, виявляти сили, надані їм природою, і без опору сприяти їхньому всебічному розвитку: «щоб сили людські, тілесні та духовні,

природою надані людині, з молодості ... зберегти та вдосконалювати» [2].

Навоколишня природа є підґрунтям національної духовності, культури. Астрономічні, географічні та інші фактори природи зумовили специфіку характеру, психології, світогляду українців, їхній спосіб мислення. Природні явища здавна впливають на виробничу, побутову, культурну сфери життя нашого народу. За основу дослідження ми взяли «методологію сталого розвитку» за Г. Філіпчуком, що базується на екології, етнології та економіці. У синтезі вони є базовими для розвитку будь-якого суспільства. Багато людей недооцінює «Етнологію», але без неї духовний розвиток суспільства є неможливим.

Г. Земпер наголошував на взаємозв'язку між мистецтвом та природою. У природі та мистецтві основні типи, умови формотворення збігаються. Такими типами, характерними для різних ступенів розвитку органічного та неорганічного світу, є: симетрія форм (сніжинки та кристали), пропорційність та симетрія мас (у рослинах), де симетрії за вертикаллю взагалі не існує, спрямованість руху відповідно до лінії сили тяжіння [7].

Природний рельєф зумовлює регіональні особливості автентичної культури. П. Чубинський зазначає: «Топографічні умови та історія не могли не впливати на місцеве малоруське населення і не породити національних особливостей. Це населення може бути розділено на три типи: український, поліський, подільсько-галицький... Зазначені типи відрізняються фізичними властивостями, мовою, побутовими умовами» [23]. Отже, формування етнічної культури особистості зумовлюється природним середовищем.

Духовність – це сукупність психічних явищ, що характеризують внутрішній суб'єктивний світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості: її інтереси, переконання, погляди, ідеали, світогляд, ставлення до життя, людей, до себе. Важливими є свідчення німецького педагога-реформатора Г. Кершенштайнера щодо етноособистості українців. У 1918 р. він написав передмову до праці про державно-громадянське виховання, перекладеного українською мовою. Г. Васюкович згадує зазначений переклад так: «Цей український переклад твору “Begriff der staatsburgerlichen Erziehung” з'явився у друкарні “Союзу визволення України” в раштатському таборі полонених українців. Він був надрукований з коротким життєписом та портретом Г. Кершенштайнера та передмовою, написаною спеціально для українського видання. Книжка величиною 15×23 має 94 сторінки друку» [3].

У передмові Г. Кершенштайнер зазначив: «... мінає шість років із того часу, як я, під час однієї своєї наукової подорожі познайомився з Україною. Вже тоді, як несли мене коні українськими селами, зносили з українським народом викликали в мене якнайгарячішу симпатію до цього типу людей. Я радів, дивлячись на безліч інтелігентних облич, мене тішила їх добра вдача, що так і біла із їх слів. Та й подобалась

мені краса і правильність голів, передусім у чоловіків. «Народ будуччини», – подумав собі я» [3].

Отже, фактором успішного розвитку особистості є ідея Просвітлення, що прослідковується в українській етнопедагогіці. Лише духовно багата, просвітлена особистість здатна творити справжню європейську державу. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, яку розробляє НАПН України, наголошується на те, що побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та Європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину. У відновленому громадянському суспільстві зусилля спрямовуватимуться на створення системи національно-патріотичного виховання, концептуальна ідея якої – переконання громадян у тому, що держава та суспільство орієнтовані на забезпечення права на розвиток духовної культури, ціннісних орієнтацій, способу співіснування у відповідному соціальному оточенні, створює умови для самоствердження, як національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, толерантного громадянина-патріота, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, відповідального перед власною нацією.

Щоб відбулося становлення культурної етноособистості, необхідно прагнути, могли, знати та пізнати Україну, її народ у багатій різнобарвності. Хочеться, щоби внутрішній світ людини, а також народи та держави у сучасних, достатньо суперечливих глобальних реаліях, могли знаходити силу, без насильства та агресії, що забезпечувала б людуству доброзичливість та щире співпрацю. Видатний польський учений-педагог, талановитий дослідник людської духовності та інтелекту Т. Новацький відшукав її. Це є любов у різних її проявах до – матері, Вітчизни, рідної землі. Вселюдська любов, гідність громадянина світу народжується від любові до батьківщини, власної «Я», а тому пріоритетним завдання сучасної педагогіки – творити людину природовідповідно.

Використані літературні джерела

1. *Ауробиндо Ш.* Откровения древней мудрости. Веды. Упанишады. Бхагавадгита [Текст] / Ш. Ауробиндо. – СПб.: Адити, 2001. – 615 с.
2. *Бонч-Бруевич В.* Собрание сочинений Г. С. Сковороды [Текст] / под ред. В. Бонч-Бруевича. – СПб., 1912. – Т. 1. – С. 76.
3. *Васькович Г.* Вплив Г. Кершенштейнера на українську педагогічну думку та його значення для української педагогічної проблематики» [Текст] / Г. Васькович // Шкільництво в Україні (1905–1920). – Мюнхен, 1969. – 229 с.
4. *Гарднер Г.* Структура разума: теория множественного интеллекта [Текст] / Г. Гарднер. – М.: ООО «И. Д. Вильяс», 2007. – 512 с. – С. 354.
5. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» [Текст]. – К.: «Райдуга», 1994. – С. 6–7.
6. *Земпер Г.* Практическая эстетика [Текст] / Г. Земпер. – М.: Искусство, 1970. – 320 с.

7. *Лисенко Н., Лаппо В.* Етнопедагогіка [Текст]: навч.-метод. посібник / Н. В. Лисенко, В. В. Лаппо. – Івано-Франківськ: Плай, 2003. – 85 с.

8. *Масол Л.* Концепція художньо-естетичного виховання учнів узагальноосвітніх закладах [Текст] // Педагогічна газета. – 2001. – № 12.

9. *Менегетті А.* Введення в онтопсихологію [Текст] / А. Менегетті. – Росія–Перм: Хортон лімітед, 1993. – С. 29–31.

10. *Менегетті А.* Психосоматика [Текст] / А. Менегетті [пер. с італійськ]. – М.: ННБФ «Онтопсихологія», 2005. – 360 с.

11. *Менегетті А.* Словник образів [Текст] / А. Менегетті. – Ленінград. «Екос», Асоціація онтопсихології, 1991. – 89 с.

12. *Менегетті А.* Психологія життя. 10 лекцій з онтопсихології. [Текст] / укл. Е. В. Романова, Т. И. Ситько; А. Менегетті. – СПб.: ІСЦ «Паллада», ФМБ «Пирал» і ІКА «Тайм-аут», 1992. – С. 19–23.

13. *Омельяненко В. Кузьмінський А.* Народна педагогіка. Теорія і методика виховання [Текст]: навч. посібн. / В. Омельяненко, А. Кузьмінський. – 2005.

14. *Орлов А.* Онтопсихологія: основні ідеї, цілі, поняття і методи [Текст] // Питання психології. – 1994. – № 3. – С. 150–155.

15. *Скульський Р.* та ін. Посібник для вчителів, вихователів, студентів і викладачів педагогічних інститутів та університетів [Текст] / Р. Скульський, М. Г. Стельмахович; за ред. проф. Р. П. Скульського. – Івано-Франківськ, 1995. – 178 с.

16. *Стельмахович М.* Українська народна педагогіка [Текст]: навч. посібн. / М. Г. Стельмахович. – К., 1997. – 232 с.

17. *Сухомлинська О.* Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем [Текст]: навч. посібн. / О. Сухомлинська. – К.: АПН., 2003. – 68 с.

18. *Тименко В.* Витоки духовної обдарованості у Ведах [Текст] / В. Тименко // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2012. – № 5/10. – С. 15–22.

19. *Таранець В.* Українці: етнос і мова (Трилогія «Арії-Руги-Укри»), [Текст]: монографія / В. Таранець // Вид-во ОРІДУ НАДУ. – Одеса, 2013. – С. 71–73, 252–261.

20. *Шарата Н.* Розвиток духовності та професійна компетентність сучасного фахівця [Текст] / Н. Шарата // Журнал педагогічні науки. – Вип. VII. – Херсон, 2011.

21. *Уайт Д.* Що таке просвітлення? [Текст] / за ред. Д. Уайта // Збірник статей. – М., 2004. – 384 с.

22. *Чубинський П.* Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край [Текст] / П. Чубинський. – К.: Редакція загальноосвітніх газет, 2004. – 128 с.

23. *Солодухов В.* Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання [Текст] / В. Солодухов // Рукопис дис. – Слов'янськ. – 2007.

24. *Дем'янов В., Андреев О.* Велич Дулібії Рось. Суренж [Текст] / В. Дем'янов, О. Андреев. – Корлайн, 2007. – 246 с.